

létrehozhatók utólag is egy olyan számítógépes rendszer birtokában, amely alkalmas az adatok tetszés szerinti válogatására, összerendezésére az elemzés és az összehasonlítás céljaira.

Rendező rendszerek fogalmi összehasonlítása

A fogalmi összehasonlítást nyelvi összehasonlításnak, eltérő nyelvű rendszerek esetén a fogalom-rekord fordításának kell megelőznie.

A fogalmi kompatibilitás vizsgálatában és megteremtésében számos eljárás követhető. Azonos nevű fogalmak esetén például a definíciók segítségével ellenőrizhető, hogy a fogalmak egybeesnek-e. Akár ekvivalens fogalmakról, akár homonimákról vagy poliszémákról van szó, a fogalom-rekordban jelölni kell a megnevezésbeli azonosságot.

A szinonimák kiszűrése a szinoníma, illetve a közvetlen fölrendelt mezők alapján történik, majd a fogalomnév és a definíció mezők vizsgálata után, a szinoníma mezőkbe kerülnek, vagy az azonos nevű fogalmaknak megfelelő eljárásan esnek át.

A hierarchikus fogalmi összevetőséget a fogalom-rekord szakcsoport, valamint a közvetlen fölrendelt és a legmagasabb fölrendelt mezők alapján határozzák meg. Ha e három mező összevetése alapján a rendszerek elemei megegyeznek, a fogalomnév és a definíció ellenőrzése után teljes vagy pontatlan ekvivalencia állapítható meg. E műveletek mutatják a rendező rendszerekben fellelhető egymásnak megfelelő hierarchiákat, az eltérő hierarchikus láncokat, illetve azt, hogy milyen hierarchikus szintek hiányzanak az egyik rendszerből. A fogalmi összevetés további támaszai lehetnek a referencia formai kategóriáira utaló mezők, például tárgy-entitás-absztraktum, folyamat-tevékenység-állapot. Erre összevetések alapján kialakítható a kompatibilitás mátrix.

Fogalmilag kompatibilis rendező rendszerek alkalmazása

Az UNISIST egyik jelentése, mintegy 12 évvel ezelőtt, javaslatot tett a különböző nyelvű információs rendszerek közötti átkapcsolást szolgáló közvetítő nyelvek létrehozására. A kompatibilitás mátrixok segítségével a fogalom-rekordok kiegészíthetők a fogalmat jelölő terminus idegen nyelvű megfelelőivel, s ez a mező – hosszú távon – lehetővé teszi a különböző rendező rendszerek közötti átkapcsolást. Ahogy a számítógéppel kezelt tezauruszok és osztályozási rendszerek száma nő, egyre könnyebb lesz ezeket a fogalom-rekordok megfelelő elemeivel kiegészíteni, és a rendező rendszereket – ezek segítségével – kompatibilissá tenni.

Szakmai kihívás

Az ilyen elemző és összehasonlító tevékenységek – a rendező rendszerek összehangolásán túl – elősegítik a fogalmak pontosabb megértését, hatékonyabb használatát. A fogalmak jelölésére szolgáló különböző nyelvű kifejezések – definíciókon alapuló – megfeleltetése pedig a terminológiai és fordítási munkálatok terén is előrelépést jelent.

Irodalom

- HAMMOND, W.: Dimensions in compatibility. In.: Information systems compatibility. Szerk. Simon M. Newman. Washington, D.C. Soartan Books, 1965. 7 p.
- COATES, F. J.: Switching languages for indexing = Journal of Documentation, 26. köt. 1970. 103 p.
- HENDERSON, M. M. et al.: Cooperation convertibility and compatibility among information systems: A literature review. National Bureau of Standards Miscellaneous Publication 276. Washington, D.C., Government Printing Office. 1966. 78 p.

SVENONIUS, E.: Compatibility of retrieval languages. Introduction to a forum = International Classification, 10. köt. 1. sz. 1983. p. 2-4.

DAHLBERG, I.: Conceptual compatibility of ordering systems = International Classification, 10. köt. 1. sz. 1983. p. 5-8.

(Orbán Éva)

A kiadványban szereplő katalógus-adatok használata az Egyesült Királyság könyvtáraiban

A CIP és a kiadók

Könyvtáros körökben több, mint 100 éve vitatéma egy megfelelő program létrehozása a kiadványban történő katalogizálásra, de a könyvkereskedelem ezzel szemben kezdettől fogva fenntartással élt. A British Library 1977 februárjában kezdte CIP (Cataloguing-in-Publication = katalogizálás a kiadványban) programját, a könyvkereskedelmi előnyöket hangsúlyozva. Az előnyök – hirdette – abból származnak, hogy a kiadók sokkal jobban tudják ütemezni a nyomdai igényeket, ha a könyvtárak – a CIP gyorsaságának köszönhetően – előzetes rendeléseket (advance ordering) adnak fel. Ha pedig a könyv gyorsabban érkezik a könyvtárakba, akkor a pénz hamarabb áramlik vissza a kiadókhöz és a kereskedőkhöz. A feldolgozáson és a katalogizáláson

(ezeket a British Library központi katalogizálási szolgálata végzi) megtakarított pénz pedig a könyvtárak beszerzési alapját gyarapítja.

A kiadók mindezen előnyök ellenére sem támogatták mindig a CIP programot, olyan feladatnak tekintették, amely elsődlegesen a könyvtárosoknak jelent előnyt, míg számukra csak problémát okoz. Norman Franklin (a Routledge & Kegan Paul elnöke) a *Bookseller* c. lap 1981. május 2-i számában ráirányította a figyelmet azokra a nehézségekre, amelyekkel a brit kiadóknak szembe kell nézniük az amerikai könyvkereskedelem miatt, ugyanis két CIP adatot kell a könyvbe nyomtatni: az egyiket a Library of Congress, a másikat a British Library szabványai szerint. Majd, ugyanebben az évben – a Library Association = Könyvtáros Egyesület) katalogizálási és indexelési csoportjának szervezésében tartott CIP szemináriumon – kérdésekkel fordult a könyvtárosokhoz. Mint kiadó, tudni akarta, hogy Nagy-Britanniában a könyvtárosok a könyvbe nyomtatott katalógusadatokat katalogizálási célra, vagy saját katalogizálásuk ellenőrzésére kívánják felhasználni. Elégségesnek találják-e a brit szabványok szerinti adatokat, vagy a pontosabb amerikai formát igénylik? Használják-e gyarapításra a BNB-ben (British National Bibliography = Brit Nemzeti Bibliográfia) és a UK MARC szalagokon levő CIP tételeket? Franklin a kiadók nevében kifejezte a szándékát, hogy a válaszok alapján könnyebbé és hatékonyabbá kívánja tenni a könyvtárosok munkáját.

A cikkben ismertetett tanulmány választ keres Franklin néhány kérdésére.

Javaslat a felhasználás tanulmányozására

Peter Lewis, a British Library Bibliográfiai Szolgáltatási Részlegének főigazgatója a *Bookseller* 1981. május 30-i számában Franklinnak válaszolva beismeri, hogy az Egyesült Királyságban a CIP program szélesebb körű elterjedését a kérdéssel kapcsolatos objektív adatok hiánya gátolja. Felkéri ezért a Bath-i Egyetem Katalógus Kutató Központját, hogy készítsen tanulmányt arról, hogy milyen mértékben használják a CIP-et az Egyesült Királyság könyvtáraiban. Továbbá ezt követően egy esettanulmány készítésére a gyakorlati felhasználási módokról, és azokról a főbb forrásokról, ahonnan többnyire a CIP információkat merítik (pl. BNB, címlap verző, UK MARC).

A tanulmányt információforrásnak szánták ahhoz a dokumentumhoz, amelyet az Egyesült Királyság kívánt benyújtani az 1982-re Ottawába tervezett nemzetközi CIP ülésre. Az ülésen a CIP programok, kiadói szervezetek, és az érdekelt nemzetközi szervezetek (Unesco, IFLA, International Publishers' Association) képviselői vettek részt. A CIP nemzetközi koncepció: legalább 19 országnál van vonatkozó programja, de eltérően értelmezik, hogy milyen adatokat kell a CIP tételbe felvenni. Az

áttekintett problémák között a következők szerepeltek: a CIP adatok elkészítése, egy nemzetközi CIP szabvány szükségessége, géppel olvasható CIP adatok cseréje, felelősség a CIP adatok „előállításáért”, a CIP adatok kapcsolata a nemzeti bibliográfiában szereplő teljes adatokkal, a kiadók támogatása, a CIP programok használatának és költséghatásának elemzése.

Összesen tizenöt alapozó dokumentum alapján készítette el az ülés titkársága a munkaközi anyagot, ill. az ülés napirendjét. Az ülésen hozott ajánlásokat *Guidelines for CIP* címen fogják közreadni, ebben a kiadványban lesz a CIP szabvány tervezete is.

A tanulmány korlátai

A Katalóguskutatási Központ tanulmányát két tényező határolta be:

1. Két vonatkozó kérdőíves felmérést már tervbe vettek. Az egyik a MARC felhasználói csoport felmérése volt, amelynek néhány kérdése a CIP-re vonatkozott. A másik felmérést az IFLA UBC Hivatala (Universal Bibliographic Control = Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel) folytatta a CIP-ről alkotott értékítéletekről.
2. A tanulmány elkészítéséhez rövid idő állt rendelkezésre.

A fentiek arra készítették a Központot, hogy szűkítse le a tanulmány célját. A CIP program létrehozásának indítéka az volt, hogy a bibliográfiai adatok nem álltak elég gyorsan rendelkezésre gyarapítási, katalogizálási és szakozási célra. Ezért döntöttek úgy, hogy a tanulmányt csak *könyvtári funkciók* szempontjából végzik el.

A tanulmány célja

A fő cél az volt, hogy egy sor esettanulmány segítségével adatokat kapjanak arra vonatkozóan, hogy a brit egyetemi és közművelődési könyvtárakban a CIP adatokat ténylegesen *milyen mértékben használják beszerzési, katalogizálási és szakozási célokra*. Ezen belül három elsődleges és három másodlagos célt tűztek ki.

Elsődleges célok:

- az BNB-ben szereplő UK CIP adatok,
- UK és LC CIP MARC rekordok,
- könyvbe nyomtatott UK és LC CIP adatok felhasználásának a vizsgálata mennyiségi szempontból.

A másodlagos célok arra irányultak, hogy kérdőíves felméréssel – a könyvtárakat képviselő reprezentatív minta alapján – megállapítsák, hogy

- melyek azok a fő CIP adatforrások, amelyeket a beszerzéshez, katalogizáláshoz és szakozáshoz használnak,
- a CIP adatok és az UK CIP szolgáltatás felhasználásával kapcsolatosan milyen problémák adódnak,

– milyen előnyei vannak a CIP felhasználásának.

A tanulmány fő része 3 projektet tartalmazott:

1. A BNB CIP tételeinek felhasználása könyvek szerzeményezéséhez (válogatáshoz),
2. UK és LC CIP MARC rekordok használata,
3. A könyvbe nyomtatott UK és LC CIP adatok felhasználása abban az esetben, amikor a katalógusadatokat a könyvtár állítja elő.

Ezeket megelőzte egy *előzetes kérdőíves felmérés*, amelyet találmányra kiválasztott egyetemi és közművelődési könyvtárakban végeztek el azzal a céllal, hogy információt szerezzenek a könyvtárosok tapasztalatairól a CIP adatok felhasználására vonatkozóan általában, s kiválasszák a fő tanulmányban részt vevő könyvtárakat. Az idő rövidege miatt a három projektbe összesen csak 24 könyvtárat vontak be, közülük 21-et abból a 40 könyvtárból választottak ki, amelyek részt vettek az előzetes kérdőíves felmérésben.

Az előzetes felmérés

A megkérdezett 40 könyvtár közül 5 nem küldte vissza a kérdőívet, a fennmaradó 35 könyvtár közül 4 jelezte, hogy szándékosan nem használja a CIP adatokat gyarapításra és katalógizálásra. (Utólag megállapították, hogy közülük kettő használta.)

A felmérés eredményei az alábbiak voltak:

A könyvtárak 57,5%-a a könyvszerzeményezési folyamat egy részében használta a BNB CIP adatait. 60%-uk jelezte, hogy a katalógizálási és szakozási munkafolyamatok során használja az UK, illetve LC CIP adatokat. A CIP adatokkal kapcsolatosan a fő problémákat a szakszámok „pontossága” és a szerző/cím rendszer elfogadása jelentette. Legnagyobb problémának azt tartották, hogy a CIP programban nem vesz részt több jelentős kiadó. A reprezentatív minta 60%-a kedvezőnek ítélte a CIP-et, elsősorban a katalógizálás meggyorsítása, továbbá a szakszámokkal kapcsolatos döntések és a szerző/cím rendszer megállapítása szempontjából.

1. sz. projekt

Hét könyvtár (4 közművelődési és 3 egyetemi könyvtár) tudta a központ rendelkezésére bocsátani azokat a régebbi BNB számokat, amelyekben könyv-válogatásra vonatkozó bejelölések voltak. Ezek a BNB számok 1981. augusztusától 8 hetet fogtak át. A projekt azt vizsgálta, hogy

- a BNB-ből kiválasztott könyveknek hány százaléka volt CIP alapján kiválasztva,
- ezek hány százaléka volt első alkalommal kiválasztott cím (tehát nem állományban vagy rendelés alatt levő cím ismételt kiválasztása),
- a feladott összes rendeléshez képest hány százalék volt a CIP alapján kiválogatott aránya.

1. táblázat

A BNB CIP tételeinek felhasználása könyvválogatásra

	BNB cí- mek összesen	CIP cí- mek a BNB-ben összesen	CIP cí- mek szá- zaléka a BNB-ben	Nem-CIP címek összesen a BNB-ben	A BNB- ből kivá- lasztott összes cím	CIP alap- ján kivá- lasztott címek	CIP alapján kiválasztott címek száza- lékos aránya a BNB-ből kiválasztott összes tétel- hez képest	A BNB-ből nem-CIP alapján kivá- lasztott cí- mek össze- sen	Az összes nem-CIP alapján kivá- lasztott cí- mek száza- lékos aránya a BNB összes nem-CIP cí- meihez vi- szonyítva	CIP alapján kiválasztott címek száza- léka a BNB összes CIP címéhez vi- szonyítva
1. sz. könyvtár	7 413	1 339	18,0	6 074	708	201	28,4	507	8,3	15,0
2. sz. könyvtár	7 147	1 764	24,7	5 383	338	134	39,6	204	3,8	7,6
3. sz. könyvtár	6 672	1 137	17,0	5 535	280	94	33,6	186	3,4	8,3
4. sz. könyvtár	7 063	1 830	25,9	5 233	1204	551	45,8	653	12,5	30,1
5. sz. könyvtár	8 049	1 371	17,0	6 678	531	121	22,8	410	6,1	8,8
6. sz. könyvtár	7 765	1 703	21,9	6 062	676	188	27,8	488	8,0	11,0
7. sz. könyvtár	7 351	1 524	20,7	5 827	653	189	28,9	464	8,0	12,4
Összesen	51 460	10 668	20,7	40 792	4390	1478	34,5	2912	7,1	14,0

A vizsgált időszakban feladott rendelkezésekre vonatkozóan nem tudtak számadatokkal szolgálni a könyvtárak, így ez utóbbi feladattal nem sikerült megbirkózni.

Az 1. táblázat a 7 könyvtár által kiválasztott címek számadatait rögzíti.

Csak 3 könyvtár esetében lehetett megállapítani, hogy a kiválasztott címek közül hány volt új, az adott könyvtár állományában nem szereplő tétel. A BNB alapján kiválasztott új címek 30–40%-a volt CIP alapján kiválasztott új cím.

2. sz. projekt

Öt könyvtár (két közművelődési és három egyetemi könyvtár) tudott rendelkezésre bocsátani visszamenőle-

gesen számítógépes diagnosztikai íveket beszerzett katalógus-rekordjaikról. Bár azt remélték, hogy ezek átvizsgálásával objektív adatokat nyernek a CIP adatok módosításáról, az adatok egy részét nehezen lehetett értelmezni. A projekt célja az alábbiak megállapítása volt:

1. az igénybe vett MARC rekordok hány százaléka volt CIP rekord,
2. az összes katalogizált címnek ez hány százaléka volt,
3. a CIP rekordok hány százalékát módosították, és a módosítások mire irányultak elsősorban.

A 2. táblázat az 1980–1981. évi adatok elemzésének eredményét mutatta. Az elemzést az ETO főosztályok szerint végezték el, hogy megállapítsák, az egyes tárgykörökben a CIP rekordok százalékos felhasználása eltér-e a várttól. Azokban az osztályokban, amelyekben 200-nál több külső rekordot vettek igénybe, a CIP rekordok

2. táblázat

A felhasznált CIP rekordok százalékos aránya a felhasznált külső rekordokhoz képest

ETO osztály	1. sz. könyvtár		2. sz. könyvtár		3. sz. könyvtár		4. sz. könyvtár		5. sz. könyvtár		Összes felhasznált külső rekord	Felhasznált CIP rekordok
	Felhasznált külső rekordok	Felhasznált CIP rekordok	Felhasznált külső rekordok	Felhasznált CIP rekordok	Felhasznált külső rekordok	Felhasznált CIP rekordok	Felhasznált külső rekordok	Felhasznált CIP rekordok	Felhasznált külső rekordok	Felhasznált CIP rekordok		
000	17	5	1	—	15	5	50	6	13	2	96	18
100	12	3	11	2	26	2	24	9	14	1	87	17
200	1	—	12	3	5	1	39	4	12	2	69	10
300	135	50	102	39	270	69	241	56	61	9	809	223
400	5	2	2	1	9	1	13	5	5	1	34	10
500	40	11	9	3	72	18	66	30	30	1	217	63
600	73	22	14	—	98	17	316	60	81	10	582	109
700	3	1	19	6	30	10	271	55	80	11	403	83
800	5	3	7	3	17	3	61	24	291	90	381	123
900	7	1	22	2	26	11	174	35	53	10	282	59
Életrajz	—	—	—	—	—	—	58	9	—	—	58	9
Nincs osztály a 082-es mezőben	47	—	80	—	—	—	—	—	—	—	127	—
Összesen:	34	98	279	59	568	137	1313	293	640	137	3145	724
A CIP rekordoknak a külső rekordokhoz viszonyított %-os aránya	28,4		21,1		24,1		22,3		21,4		23	
A CIP rekordoknak az összes katalógus-rekordhoz viszonyított %-os aránya	19,9		10,6		12,3		16,1		19,9			

százalékos igénybevételét összehasonlították az UK MARC fájl azonos osztályaiban rendelkezésre álló CIP rekordokkal. Ennek érdekessége a CIP rekordok felhasználásának magas százalékos aránya volt a 300-as főosztály (társadalomtudományok) területén.

3. sz. projekt

12 különböző típusú, méretű és földrajzi elhelyezésű könyvtárból 25 katalogizáló szakember vett a projektben adatszolgáltatóként részt.

A projekt célja az alábbiak tisztázása volt:

1. a könyvbe nyomtatott CIP adatokat a címek hány százalékánál használták katalogizálási segédeszközként,
2. ezeket a CIP adatokat milyen arányban használták fel
  - szakozáshoz,
  - rendszavak kiválasztásához,
  - az adatok többségét átvéve a helyi katalógus-rekord céljára.

A 25 katalogizáló összesen 1691 adatlapot töltött ki, ebből 447 (26,4%) rögzítette a CIP igénybevétele tényét. Számos adatlap egynél jóval több CIP adatforrás igénybevételét jelölte meg, egynél több funkcióra.

Megállapították, hogy az ISBN-nel rendelkező könyvek 40%-a rendelkezett könyvbe nyomtatott CIP adattal. Ez azt jelenti, hogy valamilyen mértékben használták a CIP adatokat azoknak a könyveknek a 75%-ában, amelyekben szerepeltek ezek az adatok; 336 esetben azonban az igénybevétel csak „konzultáció” jellegű volt, segítség a döntésben.

A könyvekben szereplő CIP tételeket elsősorban szakozással kapcsolatos döntésekhez vették igénybe, de a rendelkezésre álló és igénybe vett számoknak csak 21%-át fogadták el a feldolgozók módosítás nélkül. Ez megerősíti a Központ által végzett más tanulmányoknak azt a megállapítását, hogy az Egyesült Királyságban a könyvtárak többsége a MARC rekordokban központilag szolgáltatott számszámoknak egy részét módosítja, sok könyvtár pedig egyáltalán nem igényli a központi számszámokat.

Következtetések

Az Egyesült Királyságban az egyetemi és közművelődési könyvtárak többsége valamilyen mértékben használja a CIP-et a gyarapítási és a katalogizálási munka egy részében.

Bár a BNB-t fontosnak tartják a gyarapítás (válogatás) szempontjából, a CIP tételek a feladott összes rendelésnek csak 3–9%-át teszik ki.

A CIP-nek figyelemfelkeltő szerepe jelentős: ez az előzetes rendelésekben nyilvánul meg, amelyet a könyvtárak a BNB-ben felsorolt új kiadványokra adnak fel.

A vizsgált könyvtárak egyike sem utasította vissza a CIP MARC rekordok használatát, de eltérő magatartást tanúsítottak az adatok módosítása tekintetében.

A könyvben szereplő UK és LC CIP adatokat rendszeresen használják, de többnyire konzultáció, és nem az adatok átvétele céljából.

Minden arra int, hogy újra meg kell fontolni a könyvben megadott CIP információkat minőségi és mennyiségi szempontból. Lehetséges, hogy ha a kiadónak nem kell a teljes UK CIP adatokat a címlap verzójára nyomtatni, akkor közülük többet lehet megnyerni a CIP programban való részvételnek. Ez pedig hatékonyabb BNB és UK MARC szolgáltatásokat eredményezne.

/BRYANT, P.: The use of Cataloguing-in-Publication in United Kingdom libraries = Journal of Librarianship. 15. köt. 1. sz. 1983. p. 1–18./

(Fazekas Zsuzsa)

Az ENSZ és szakosított szervezeteinek időszaki kiadványai

Az ENSZ, beleértve fő szervezeteit és kiegészítő testületeit, valószínűleg a legnagyobb kormányközi szervezet a világon.

Viharos és vitatott története során a világsszervezet információterjesztési tevékenysége fennmaradt, sőt időnként még ki is virágzott. A legutóbbi időkben az ENSZ és néhány szakosított szervezete megpróbálta ugyan lefaragni a kiadási terveket, azonban az évente közreadott dokumentumtömeg nem mutat észrevehető, a pénzügyi korlátozásoknak tulajdonítható csökkenést.

Az időszaki kiadványok jelentős szerepet játszanak az ENSZ és testületeinek kiadási politikájában. A továbbiakban megkíséreljük ismertetni ezeket és azokat a főbb bibliográfiai, indexelő és egyéb szolgáltatásokat, amelyek megkönnyítik az időszaki kiadványokról való tájékozódást.

1. Bibliográfiai kiadványok

Az ENSZ dokumentációjának számbavételére tett kísérletek között a szervezet központi bibliográfiai terméke a leginkább zavarbaejtő történeti kudarc. Az ENSZ Dokumentációs Tájékoztató Rendszerének (United Nations Documentation Information System, UNDIS) legfőbb produktuma az UNDEX volt. Ennek előzményei: az 1946–1949-es évekből a *Check List of United Nations Documents*, majd a *United Nations Document Index (UNDI)*, mely a hetvenes években helyt